

ОБ'ЄКТ ТА СИСТЕМА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ МІГРАЦІОЛОГІЇ

OBJECT AND SYSTEM OF INTERNATIONAL LEGAL MIGRATIOLOGY

Тарасов О.В., д.ю.н., доцент,
доцент кафедри міжнародного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена теоретичним аспектам міжнародно-правової міграціології як новітнього наукового напрямку, що досліджує актуальні проблеми міжнародно-правового регулювання сучасних міграційних процесів. Констатується недостатній рівень теоретико-методологічних досліджень у сфері міжнародного міграційного права, що негативно позначається на ефективності міжнародно-правового регулювання.

Проаналізовано комплексний об'єкт міжнародно-правової міграціології, у структурі якого виявлено три взаємопов'язаних предмети дослідження – правове регулювання міграційних процесів за участі фізичних, юридичних та суверенних осіб. Встановлено, що об'єктом загальної міжнародно-правової міграціології виступає історія, теорія та практика міжнародно-правового регулювання, викладання та дослідження добровільного, вимушеного або примусового переміщення/релокації суб'єктів міжнародного права (фізичних, юридичних та суверенних осіб) з одного постійного місця перебування/проживання (домілія) до іншого постійного або тимчасового місця перебування/проживання як у межах національної території однієї держави, так і між територіями двох різних держав, включаючи транзит через територію третіх держав та/або через міжнародні простори (відкрите море, повітряний простір над ним, у перспективі – космічний простір тощо).

Пропонується звернути увагу науковців, окрім міграції населення, також на релокацію міжнародних та національних юридичних осіб, а також на практику переміщення окремих державних органів (наприклад, уряди у вигнанні) і навіть власне суверенних осіб (наприклад, організацій національно-визвольної боротьби). Особливо акцентується увага на проблематиці острівних держав, яким загрожує затоплення у результаті зміни клімату. Перед міжнародним співтовариством постає реальна проблема переміщення цілих народів із збереженням їхньої суверенної правової особи, що вимагає відповідних доктринальних обґрунтувань. У зв'язку з цим пропонується виокремити у системі загальної міжнародно-правової міграціології три напрями досліджень залежно від суб'єктного складу міжнародного міграційного права – антропо-, корпоративну та кратостичну міграціології. Встановлено, що антропо- міжнародно-правова міграціологічна проблематика широко представлена у вітчизняній та іноземній юридичній науці, а корпоративні та кратостичні міграційні проблеми ще доведеться актуалізувати у рамках доктрини міжнародного права.

Досліджуючи особливості антропо- міжнародно-правової міграціології пропонується її внутрішня побудова на основі різних класифікаційних критеріїв. Звертається увага на небезпеку можливого порушення прав та основоположних свобод людини у процесі реалізації міжнародних договорів про реадмісію.

Ключові слова: об'єкт міжнародно-правової міграціології, система міжнародно-правової міграціології, суб'єкти міжнародного міграційного права, кратостична, корпоративна та антропо- міграціологія, уряд у вигнанні, релокація юридичної особи, мігранти, реадмісія.

The article focuses on the theoretical aspects of international legal migration studies as a newest scientific field which explores topical issues of international legal regulation of modern migration processes. The author notes that there is an insufficient level of theoretical and methodological research in the field of international migration law, which negatively affects the effectiveness of international legal regulation.

The author analyzes the complex object of international legal migration studies, in the structure of which three interrelated subjects of research are identified – legal regulation of migration processes involving individuals, legal entities and sovereigns. It is established that the object of general international legal migration studies is the history, theory and practice of international legal regulation, teaching and research of voluntary, forced or involuntary movement/relocation of subjects of international law (individuals, legal entities and sovereigns) from one permanent place of residence (domicile) to another permanent or temporary place of residence (domicile) both within the national territory of one state and between the territories of two different states, including transit through the territory of third countries and/or through international spaces (high seas, airspace above it, and in the future – outer space, etc.).

It is proposed that, in addition to issues of population migration, scholars should also pay attention to the relocation of international and national legal entities, as well as the practice of relocation of certain state bodies (e.g., governments in exile) and even sovereign individuals (e.g., national liberation organizations). Particular attention is paid to the problems of island states threatened by flooding as a result of climate change. The international community is facing a real problem of displacement of entire peoples while preserving their sovereign legal personality, which requires appropriate doctrinal justifications. In this regard, the author proposes to distinguish three areas of research in the system of general international legal migration studies depending on the subject composition of international migration law – anthropic, corporate and cratonic migration studies. The author establishes that anthropic international legal migration issues are widely represented in national and foreign legal science, while corporate and cratonic migration issues have yet to be actualized within the framework of the international law doctrine.

Investigating the peculiarities of anthropic international legal migration studies, the author proposes its internal structure based on various classification criteria. Attention is drawn to the danger of possible violation of human rights and fundamental freedoms in the process of implementation of international readmission treaties.

Key words: object of international legal migratiology, system of international legal migratiology, subjects of international migration law, corporate, corporate and anthropic migration studies, government in exile, relocation of a legal entity, migrants, readmission.

Постановка проблеми. Міграція окремих груп населення та переселення цілих народів супроводжували всю історію людства [1; 2]. Глобалізація міжнародного співтовариства, прискорення та розширення міжнародних комунікацій, економічна вигода, освітні потреби, туристична діяльність, транснаціональна злочинність, стихійні лиха, техногенні катастрофи та соціальні катаклізми призвели на початку ХХІ ст. до безпрецедентного руху людських мас через державні кордони [3]. Міжнародно-правове регулювання не встигає за динамікою міграційних процесів та носить багато в чому фрагментарний характер. На універсальному, регіональному та двосторонньому рівнях держави уклали низку міжнародних договорів різної галу-

зевої належності (міжнародне право прав людини, міжнародне гуманітарне право, міжнародне трудове право, міжнародне морське право, право міжнародних організацій тощо), що дозволяють лише частково контролювати різноманітні та суперечливі міграційні переміщення людей [4]. У рамках міжнародних міждержавних організацій та на міжнародних конференціях приймається безліч рекомендаційних актів, що залишаються, на жаль, лише благими побажаннями. Ситуація ще більше погіршилася з початком російської агресії проти України, коли мільйони українців змушені були покинути свої домівки та стати внутрішньо переміщеними особами або вимушено переміщеними особами за кордоном [5].

Однією з причин кризового стану міжнародного міграційного права є недостатнє теоретико-методологічне обґрунтування міжнародно-правової міграціології як комплексного наукового напрямку досліджень. Досі залишаються невизначеними такі фундаментальні категорії будь-якої науки як об'єкт та система міжнародно-правової міграціології, що в свою чергу негативно впливає на можливість доктрини міжнародного права надавати ефективні рекомендації практичним працівникам. Уявляється, що вітчизняна юридична наука повинна відповісти на виклик сьогодення та актуалізувати теоретико-методологічні дослідження міжнародно-правової міграційної проблематики.

Ступінь наукового дослідження проблеми. Правове регулювання міжнародних міграційних процесів та правовий статус мігрантів знаходиться у центрі уваги багатьох іноземних науковців (Вотерс К. (Wouters C.), Гудвін-Гілл Г. (Goodwin-Gill G.), Жюффе М. (Giuffré M.), Каррера С. (Carrera S.), Колман Н. (Coleman N.), Макадам Дж. (McAdam J.), Хетеуей Дж. (Hathaway J.) та ін.). Серед вітчизняних фахівців юридичним проблемам міграції та мігрантів приділяли увагу спеціалісти з історії та теорії права (Кресін О. В., Римаренко Ю. І., Супруновський А. І., Суходольська А. А., Цуркан Т. Ю. та ін.), конституційного права (Агеев О. Д., Грабовя Я. О., Григорович К. І., Ковалишин І. Г., Тодика Ю. М., Турецька Я. П., Чехович С. Б., Шаповал В. М. та ін.), трудового права (Величко Д. М., Козін С. М., Роговенко О. В. та ін.), адміністративного права (Баламуш М. А., Бандурка О. О., Білоконь О. В., Бортник Н. П., Босий В. П., Бурлака І. С., Василенко І. К., Волоско Я. О., Ворона Д. М., Гарна І. О., Грабар Н. М., Гурін Д. М., Дракохруст Т. В., Іванов С. М., Калюжний Р. А., Кравченко В. Г., Кременчуцький С. М., Кузенко В. М., Кузьменко О. В., Лелеко А. М., Мінка Т. П., Мосьондз С. О., Нестеренко К. О., Олефір В. І., Саїв С. С., Снігур В. М., Столбовий В. І., Тимчик Г. С., Тиндик Н. П. та ін.), кримінально-правових дисциплін (Албул С. В., Бондаренко Н. В., Капітанчук Л. Ю., Кібальник С. О., Мозоль А. П., Огнев Т. Є. та ін.), філософії права (Муранова В. В., Павлів-Самоїл Н. П., Чайковський Ю. В. та ін.), а також міжнародного права (Білозір О. В., Буроменський М. В., Гаврушко Ю. Ф., Гончаренко О. А., Гринчак В. А., Короткий Т. Р., Котляр О. І., Науменко Н. М., Науменко С. В., Олійник С. М., Поєдинок О. Р., Поліщук О. В., Серова І. І., Сірант М. М., Сорока І. О., Чуенко В. І. та ін.). Незважаючи на велику кількість праць з практичних проблем міжнародного і національного міграційного права, теоретико-методологічні питання правової міграціології залишаються одними з найменш досліджених.

Мета статті полягає у визначенні об'єкта та системи міжнародно-правової міграціології як комплексного напрямку сучасних юридичних досліджень.

Вклад основного матеріалу. Міграціологія визнається як окремий науковий напрям, що досліджує міграцію населення представниками різних суспільних наук (історія, філософія, соціологія, політологія, економіка, географія тощо) [6; 7; 8, с. 7]. У вітчизняну юридичну науку міграціологія, як окремий предмет дослідження, була введена фахівцями з адміністративного права [9], хоча сам термін «міграціологія» час від часу використовується у працях науковців [10, с. 9]. При цьому, на нашу думку, відбувається розмивання суто правового об'єкта дослідження за рахунок соціогуманітарного об'єкта вивчення інших суспільних наук.

У зв'язку з цим пропонується розглянути дискусійні питання об'єкта та системи правової міграціології на прикладі міжнародно-правових досліджень у цій сфері як таких, що становлять власне основу будь-якого наукового напрямку.

Так, наукознавство виділяє у системі наукової дисципліни три обов'язкові складові – історію, теорію та практику. Уявляється, що цей поділ загального об'єкта на три

предмета цілком можливо застосувати до міжнародно-правової міграціології. Історична міжнародно-правова міграціологія вивчає формування та подальший розвиток міжнародного міграційного права як діючого права, як навчальної дисципліни та самої міграціології як наукового напрямку. Теоретико-методологічна міжнародно-правова міграціологія досліджує фундаментальні проблеми міжнародно-правового регулювання міграційних процесів, викладання міграційного права як навчальної дисципліни та природи, змісту, форми, системи, функцій, методів та інших науковознавчих складових самої міграціології. Основу практичної міжнародно-правової міграціології становлять емпіричні питання правотворчості та правозастосування міжнародного міграційного права, а також його викладання у закладах освіти та популяризації серед широких верств населення.

Наступна класифікація системи міжнародно-правової міграціології бере за основу суб'єктний склад міжнародного міграційного права. За цим критерієм виокремлюються антропо-, корпоративна та кратостична міжнародно-правові міграціології. Зазвичай правову міграціологію розглядають лише у контексті міграційних процесів фізичних осіб, тобто виключно як антропо міграціологію. Однак, з точки зору правової персоналогії, у правовій реальності існує три категорії правових персон – фізичні, юридичні та суверенні правові особи [11, с. 89–169; 12]. Новітня вітчизняна юридична практика періоду російсько-української війни чітко вказує на широке використання релокації національних юридичних осіб [13], що вимагає від дослідників розширення об'єкта правової міграціології. Безумовно, крім релокації національних юридичних осіб, можливе переміщення також міжнародних юридичних осіб. Наприклад, у 1967 р. на вимогу Франції штаб-квартира НАТО переїхала з Парижу до Брюсселя, у 2023 р. через запровадження санкцій територію Угорщини покинув афільований з росією банк. На нашу думку, міжнародна релокація юридичних осіб є предметом корпоративної міжнародно-правової міграціології.

Більше того, міжнародно-правова практика доказує можливість релокації не тільки юридичних, але й суверенних осіб та їх органів. Наприклад, державних органів (глав держав, урядів у вигнанні, правомірне або протиправне переміщення та застосування збройних сил та ін.), організацій національно-визвольної боротьби, організацій руху опору; показовою у цьому контексті є історія територіального переміщення Суверенного Мальтійського ордену або безтериторіального функціонування в якості суверенної особи Святого Престолу (1871–1929 рр.) тощо [14; 15; 16]. У результаті кліматичних змін деяким острівним державам у найближчі роки загрожує повне затоплення, що ставить на порядок денний юридичної практики та доктрини питання можливості збереження суверенної особи шляхом її релокації та навіть поза територіального існування [17; 18; 19; 20]. З нашої точки зору, процеси переміщення суверенних правових осіб або їх окремих органів є предметом кратостичної міжнародно-правової міграціології.

Звертаючись до антропо міграціології, слід виокремити у її структурі такі складові. За суб'єктним складом традиційно досліджується правовий статус добровільних та вимушених, а також примусово переміщених мігрантів [21; 22; 23; 24]. До категорії добровільних відносяться трудящі-мігранти (серед яких окремо виділяють висококваліфікованих працівників); репатріанти; освітяни та науковці; особи, які змінюють місце проживання через особисті причини (наприклад, возз'єднання сімей, стан здоров'я, релігійне паломництво, заняття різноманітними хобі) і т. д.

Вимушені та примусово переміщені мігранти зазвичай поділяються на: 1) біженців, серед яких виокремлюють міжнародних біженців та внутрішньо переміщених осіб; 2) осіб, які шукають притулку; 3) осіб, які користуються

міжнародним захистом, зокрема, у рамках міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права. У доктрині ставиться питання про необхідність врегулювання міжнародно-правового статусу екологічних (кліматичних), техногенних та політичних переселенців, які не підпадають під формальне визначення поняття «біженець», передбаченого Конвенцією про статус біженців 1951 р. [25] і Протоколом щодо статусу біженців 1967 р. [26], а також не підпадають під дію Статуту Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців 1950 р. [27]. Безумовно, залишається актуальною класифікація мігрантів, які відносяться до найбільш вразливих груп населення (діти, жінки, особи похилого віку, особи з інвалідністю та ін.).

Класифікація за суб'єктивним складом перетинається з класифікацією за критерієм легальності та за документованістю міграційних процесів. Зокрема, легальна і нелегальна міграція поділяються на задокументовану і незадокументовану міграцію. Мова йде саме про міграцію як дію, а не про самого мігранта, бо людина не може бути нелегальною.

Якщо брати за основу нормативний критерій, то антропна міжнародно-правова міграціологія виокремлює права мігрантів на підставі: 1) звичаєвого міжнародного права; 2) договірного міжнародного права; 3) односторонніх міжнародно-правових актів держав; і 4) резолюцій міжнародних міжурядових організацій (ООН, Міжнародна організація міграції, Міжнародна організація праці та ін.). Важливу роль у правозастосуванні відіграють рішення та консультативні висновки міжнародних судово-арбітражних органів і трибуналів (Міжнародний Суд ООН, Європейський суд з прав людини тощо), а також діяльність міжнародних неурядових організацій щодо доктринального тлумачення норм міжнародного права (Міжнародний комітет Червоного Хреста, Міжнародна Амністія тощо).

Процесуальний аспект дозволяє виокремити у предметі антропої міжнародно-правової міграціології дві процедури: 1) надання статусу біженця або особи, яка потребує додаткового захисту, і 2) повернення осіб, яким відмовлено у наданні відповідного статусу.

У разі необґрунтованої відмови у наданні статусу біженця тим особам, які за міжнародним правом мають на те належні підстави, виникає загроза порушення прав і основоположних свобод людини.

Зокрема, п. 1 ст. 12 Угоди між Україною та Республікою Білорусь про реадмісію від 26.10.2018 р. передбачає: «У випадку затримання особи в прикордонному районі

запитуючої Сторони впродовж 48 (сорока восьми) годин з моменту незаконного перетинання такою особою державного кордону безпосередньо з території запитуваної Сторони, запитуюча Сторона може впродовж 2 (двох) робочих днів з моменту затримання такої особи подати запит про його реадмісію (прискорена процедура)» [28].

На нашу думку, навіть у мирний час два робочі дні з моменту затримання особи недостатньо для виявлення усіх обставин, необхідних для вирішення питання про надання статусу біженця з тоталітарної держави. Ситуація значно ускладнюється у період воєнного стану, коли мігрант прибуває з території держави, яка є співучасником агресії проти України. При укладанні міжнародних договорів про реадмісію з авторитарними державами необхідно особливо уважно ставитись до гарантій дотримання прав людини.

Зокрема, рекомендується збільшити строк направлення запиту на реадмісію для осіб, які бажають отримати статус біженця; передбачити надання безоплатної правової допомоги; можливість оскарження рішення про реадмісію тощо.

Висновки. Наявність комплексного об'єкта юридичного дослідження передбачає також комплексність власне наукового напряму вивчення міжнародно-правового регулювання міграційних процесів. Об'єктом загальної міжнародно-правової міграціології виступає історія, теорія та практика міжнародно-правового регулювання, викладання та дослідження добровільного, вимушеного або примусового переміщення/релокації суб'єктів міжнародного права (фізичних, юридичних та суверенних осіб) з одного постійного місця перебування/проживання (домілія) до іншого постійного або тимчасового місця перебування/проживання як у межах національної території однієї держави, так і між територіями двох різних держав, включаючи транзит через територію третіх держав та/або через міжнародні простори (відкрите море, повітряний простір над ним, у перспективі – космічний простір тощо). Систему міжнародно-правової міграціології складають антропна, корпоративна та кратостична міжнародно-правові міграціології, які мають свої окремі предмети дослідження залежно від класифікації суб'єктів міжнародного міграційного права. Якщо антропна міжнародно-правова міграціологічна проблематика широко представлена у вітчизняній та іноземній юридичній науці, то корпоративні та кратостичні міграційні проблеми ще доведеться актуалізувати у рамках доктрини міжнародного права.

ЛІТЕРАТУРА

1. The Cambridge History of Global Migrations. Vol. 1: Migrations 1400–1800. Edited by Cátia Antunes, Eric Tagliacozzo. General Editor Donna Gabaccia. Cambridge: Cambridge University Press, 2023. xx, 611 p.
2. The Cambridge History of Global Migrations. Vol. 2: Migrations 1800–Present. Edited by Marcelo J. Borges, Madeline Y. Hsu. General Editor Donna Gabaccia. Cambridge: Cambridge University Press, 2023. xx, 671 p.
3. Bailey A. Global Migration: Current Trends and Issues. *Issues in International Migration Law*. Edited by Sir Richard Plender. Leiden-Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2015. P. 13–25.
4. Basic Documents on International Migration Law. Third Revised Edition. By Richard Plender. Leiden-Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2007. xiv, 850 p.
5. UNHCR. The UN Refugee Agency. Operational Data Portal. Ukraine Refugee Situation. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 20.09.2023).
6. Садова У. Я., Князев С. І., Селешук Г. П. Міграціологія: історія, теорія, перспективи розвитку. *Львівська суспільно-географічна школа: історія, теорія, українознавчі студії*: матеріали Всеукр. наук. конф. (м. Львів, 19–20 листопада 2015 р.). Львів, 2015. С. 432–440.
7. Вербовий М. В. Феномен міграціології як окремого інтердисциплінарного наукового напряму. *International relations. Part «Economic sciences»*. 2018. № 15. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3508 (дата звернення: 20.09.2023).
8. Баланик Д. М. Стратегія міграційної політики в період національно-державного будівництва: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Одеса, 2009. 17 с.
9. Бортник Н. П., Мороз Н. С. Міграціологія як наука про кількісно-якісні показники міграції населення. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2016. № 850. С. 9–15. URL: http://science2016.lp.edu.ua/sites/default/files/Full_text_of_%20papers/vnulpurn_2016_850_4.pdf (дата звернення: 20.09.2023).
10. Бедрій М. М. Міграція населення як об'єкт правового регулювання та вивчення юридичної науки. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2021. № 3(73). С. 6–11. URL: http://www.law.stateandregions.zp.ua/archive/3_2021/3.pdf (дата звернення: 20.09.2023).
11. Тарасов О. В. Суб'єкт міжнародного права: проблеми сучасної теорії: монографія. Харків: Право, 2014. 512 с.
12. Тарасов О. В. Персонологічний вимір динамічних змін міжнародного права. *Міжнародне право у світі динамічних змін: контури майбутнього міжнародного правопорядку*: колект. монографія / наук. ред. В. Репецький, І. Земан, В. Гутник. Львів, Дрогобич: Коло, 2021. С. 75–88.

13. Програма релокації підприємств. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3e766cf9-f3ca-4121-8679-e4853640a99a&title=ПрограмаRelokatsiiPidprimstv> (дата звернення: 20.09.2023).
14. Oppenheimer F. E. Governments and Authorities in Exile. *American Journal of International Law*. 1942. Vol. 36. Issue 4. P. 568–595.
15. Talmon S. Recognition of Governments in International Law: With Particular Reference to Governments in Exile. Oxford: Clarendon Press, 2001. Lxxii, 393 p.
16. Talmon S. Recognition of Governments in International Law: A Bibliography. Boston: BRILL, 2021. xxxvi, 401 p.
17. Burkett M. The Nation Ex-Situ: On Climate Change, Deterritorialized Nationhood, and the Post-Climate Era. *Climate Law*. 2011. Vol. 2. P. 345–374. URL: <https://ssrn.com/abstract=2372457> (дата звернення: 20.09.2023).
18. Siekiera J. Legal consequences of ocean change in the South Pacific – outline of the problem. *Lex Portus*. 2019. № 5. С. 7–20. URL: https://lexportus.net.ua/vipusk-5-2019/joanna_siekiera_legal_consequences_of_ocean_change_in_the_south_pacific_outline_of_the_problem.pdf (дата звернення: 20.09.2023).
19. Sharon O. To Be or not to Be: State Extinction through Climate Change. *Environmental Law*. 2021. Vol. 51. № 4. P. 1041–1083. URL: <https://law.lclark.edu/live/files/32820-51-4-sharonpdf> (дата звернення: 20.09.2023).
20. Drew J. The Statehood of Disappearing Island State and International Law. *International Law Blog. Fresh perspectives on international law*. 12 July 2023. URL: <https://internationallaw.blog/2023/07/12/the-statehood-of-disappearing-island-states-and-international-law/> (дата звернення: 20.09.2023).
21. Goodwin-Gill G., McAdam J., Dunlop E. The Refugee in International Law. Fourth ed. Oxford: Oxford University Press, 2021. 864 p.
22. Hathaway J. The Rights of Refugees under International Law. Second ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2021. 1451 p.
23. Гончаренко О. А. Статус біженця в міжнародному праві: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2005. 163 с.
24. Поєдинок О. Р. Права біженців у контексті фрагментації міжнародного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 22 с.
25. Convention relating to the Status of Refugees. Signed at Geneva, on 28 July 1951. *United Nations, Treaty Series*. 1954. Vol. 189. № 2545. P. 137–220. URL: <https://treaties.un.org/doc/publication/UNTS/Volume%20189/volume-189-I-2545-English.pdf> (дата звернення: 20.09.2023).
26. Protocol relating to the Status of Refugees. Done at New York, on 31 January 1967. *United Nations, Treaty Series*. 1967. Vol. 606. № 8791. P. 267–276. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20606/volume-606-I-8791-English.pdf> (дата звернення: 20.09.2023).
27. A/RES/428 (V). Statute of the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees. Resolution adopted by the General Assembly on 14 December 1950. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/060/26/PDF/NR006026.pdf?OpenElement> (дата звернення: 20.09.2023).
28. Угода між Україною та Республікою Білорусь про реадмісію від 26.10.2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/112_003-18#Text (дата звернення: 20.09.2023).